

Е. І. Федорчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: ІВАН ОГІЄНКО І РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ШКОЛИ, ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІКИ

У статті подається аналітичний огляд матеріалів історико-педагогічного, загальнопедагогічного та методичного спрямування, опублікованих у науковому збірнику «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» з першого по п'ятий випуски (2003-2008 рр.).

Ключові слова і словосполучення: огієнкознавство, педагогіка, практична педагогічна діяльність.

Видатний державний, релігійний та культурний діяч Іван Огієнко завжди був Учителем: педагогом середньої школи, членом Товариства поширення освіти, методистом, Міністром освіти, ректором університету. Його педагогічний доробок та досвід педагогічної діяльності слугує джерелом натхнення багатьом сучасним дослідникам творчості видатного українця. Своїми огієнківськими студіями виборів право носити його ім'я наш Кам'янець-Подільський університет. Під час сплеску інтересу до особистості Івана Огієнка та його спадщини всередині 90-х років минулого століття в університеті започатковані Всеукраїнські науково-теоретичні конференції за ініціативою Євгенії Іванівни Сохацької, голови Всеукраїнського Товариства Івана Огієнка. Під час цих конференцій поряд з іншими важливими проблемами піднімалося й питання «Педагогічна спадщина Івана Огієнка і сучасна національна школа».

Розгортання огієнкознавчої проблематики призвело до створення при Кам'янець-Подільському університеті Центру огієнкознавства (на чолі з кандидатом філологічних наук, професором Сохацькою Є.І.) та випуску наукового збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» (2003 р., 2005 р., 2006 р., 2007 р., 2008 р.), який зарахований до наукових фахових видань України (постанова президії ВАК України від 14 червня 2007 р., № 1-05/6). У збірниках вміщено матеріали, які репрезентують основні напрями сучасного огієнкознавства: історичний, філософський, релігійний, філологічний, книгознавчий і культурологічний. Чимало праць присвячено і проблемі, заявленій у назві статті.

Метою нашого огляду огієнкознавчих публікацій є аналіз проблематики статей, які розкривають педагогічну компоненту особистості та діяльності Івана Огієнка, а також особливостей використання його педагогічного доробку в сучасній школі, освіті, педагогіці.

Варто відразу зауважити недостатню увагу педагогів до огієнкознавчої тематики. Від випуску до випуску зменшувалось число публікацій під рубрикою «Іван Огієнко й проблеми освіти та виховання на сучасному етапі», і в останніх двох випусках вони вже розпорошені по інших розділах. Тому зупинимося на аналізі 20 статей загальнопедаго-

гічного, історико-педагогічного та методичного спрямування, де предметом дослідження були педагогічні погляди і діяльність Івана Огієнка та реалізація його ідей у сучасній педагогічній науці і практиці.

Серед історико-педагогічних досліджень необхідно виділити статтю О.М.Завальнюка, академіка АНВШ України, кандидата історичних наук, професора, ректора Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Іван Огієнко — творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного національного університету» [5, с.297-321]. Автор наводить нові факти, розвиває свої думки, висловлені з приводу ролі Івана Огієнка у становленні української вищої школи, викладені у статті, яка відкривала перший випуск збірника [1, с.4-13]. Він акцентує увагу на періоді громадянсько-політичної, наукової, організаторської та педагогічної діяльності Івана Огієнка, пов'язаному зі становленням Української Народної Республіки, Київського та Кам'янець-Подільського українських університетів. Детально простежено розвиток прагнення просвітителя донести до українців необхідність вивчати, знати і любити рідну мову, правильно використовувати її в повсякденному житті, в навчальних закладах і, особливо, в університетах; його боротьбу за відкриття українських кафедр в університетах, за створення власне українських університетів, де навчання і наукова діяльність базувалася б на використанні рідної мови; труднощі, пов'язані з забезпеченням діяльності Кам'янець-Подільського університету в умовах громадянської війни та іноземної інтервенції, та досягнення, які мали місце в розвитку університетської науки, незважаючи на складні суспільно-політичні умови. Цю статтю можна розцінювати як вдалу спробу дати узагальнений образ Івана Огієнка — політика, педагога, ректора на сторінках даного наукового збірника.

Значний інтерес викликає також стаття-історичний екскурс М.С.Поліщука, краєзнавця, кандидата історичних наук під назвою «Українська антиукраїнська школа» в Україні» [5, с.196-220], в якій висвітлюється багатовікова бездержавність українського народу та її негативний вплив на духовність українців, зокрема, на розвиток національної освіти, критикується політика царизму щодо знищення української мови і культури, описується боротьба українського народу за утвердження української державності в 1917-1920 рр., роль Івана Огієнка у цьому процесі, ґрунтовно аналізується сучасна ситуація зі становленням української мови, літератури, історії, культури в новій Україні, труднощі їх функціонування в освітніх закладах та засобах масової інформації.

З історико-педагогічного погляду важливим є висвітлення Л.Ю.Памірської, аспіранткою кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка, у статті «Культурно-освітні передумови вивчення іноземних мов представниками національних меншин на Волині (20-і роки ХХ століття)» [5, с.188-195] гуманістичних засад культурно-освітньої політики уряду УНР, особистої ролі Міністра освіти Івана Огієнка у становленні мовної полі-

тики молодій Українській державі щодо вивчення своїх мов представниками національних меншин, відкриття ним кафедри польської мови у Кам'янець-Подільському державному українському університеті, першої на великому просторі колишньої царської імперії. Ставлення Івана Огієнка до розвитку етносів, що населяють Україну, є прикладом для політиків та освітян, які організовують будівництво поліетнічної культури в сучасній Україні, формують у підростаючого покоління цінності міжнаціонального спілкування.

Виходячи із гуманістичних засад толерантності, міжнаціональних та міждержавних відносин, закладених Іваном Огієнком, аналізує українсько-німецькі зв'язки О.І.Опанасенко, аспірантка Національного університету харчових технологій у статті «Українсько-німецькі освітні зв'язки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка» [3, с.247-253]. Вона показує деякі спільні та відмінні підходи українських та німецьких педагогів щодо освіти й виховання підростаючого покоління, пошук шляхів співпраці між Україною та Німеччиною впродовж кінця ХХ — початку ХХІ століття. Така спільна діяльність, на думку автора, допоможе молоді обох країн підготуватися до складного процесу євроінтеграції.

Творча спадщина Івана Огієнка має, без сумніву, величезний виховний потенціал, що є досить важливо для сучасних педагогів — дослідників його творчості. Саме аналізом статті М.І.Слободян, кандидата філософських наук, доцента кафедри гуманітарних дисциплін Львівського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, «Виховний потенціал творчої спадщини І.Огієнка (митрополита Іларіона)» [4, с.14-19] розпочнемо огляд циклу публікацій загальнопедагогічного спрямування, найбільш широко представлених у наукових збірниках «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта». Авторка, спираючись на першоджерела — твори Івана Огієнка, характеризує морально-християнські чесноти, такі як Правда, Віра, Надія, Любов, Терпіння, Смирненність, Добро, Зло, Щастя, Свіість, які є основами духовно-морального удосконалення людини в усі часи і дороговказом для вихователів, наставників молоді в сучасній Українській державі. Нею робиться висновок, що творча спадщина Івана Огієнка є тим джерелом наснаги, в якому сучасна українська людина може віднайти загублені або призабуті основи духовності.

Іван Огієнко метою педагогічної діяльності вважав виховання гуманної особистості, зауважує автор статті «Виховання гуманної особистості в світлі ідей Івана Огієнка» Т.П.Москвіна, кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка. Словами самого Огієнка вона переконливо доводить, що він «вважав суттю становлення особистості виховання християнських чеснот, відповідальність, наполегливість, виховання гуманних взаємин, розвиток загальнолюдських цінностей» [3, с.240]. Як позитивне, варто відзначити порівняння автором сучасних проблем освіти з тими, які намагався розв'язати Іван Огієнко, та вдала демонстрація важливості його ідей для сучасного етапу розвитку освіти.

Проблемам національно-патріотичного виховання у творчій спадщині Івана Огієнка, формуванню національної та громадянської свідомості учнівської молоді присвячено низку досліджень: М.І.Слободян «Проблеми національно-патріотичного виховання у творчій спадщині І.Огієнка», З.Швед «Історична пам'ять як основа виховання національно свідомої особистості», І.О.Кучинська «Громадянська зрілість педагогів-новаторів в роки духовно-національного відродження України (1918-1920 рр.)» та Е.І.Федорчук «Іван Огієнко і розвиток громадянської свідомості школярів». З.Швед [1, с.167-170] аналізує концепцію Івана Огієнка про складові національного будування в аспекті виховання та формування національно свідомої особистості, такі як історична пам'ять, мова, національна культура, народні традиції. На цій підставі робить висновок про необхідність прилучати школярів до національної історії та культури для формування емоційно-вольових і чуттєво-пізнавальних потенцій свідомої особистості. І.О.Кучинська [2, с.202-205] звертає увагу на те, як розвивалися громадянські погляди І.Огієнка, С.Русової, Л.Білецького та інших викладачів Кам'янець-Подільського державного українського університету в процесі педагогічної діяльності, і яке це має значення для сучасних науковців і практиків. Е.І.Федорчук [1, с.170-175] адаптує ідеї Івана Огієнка про формування національної свідомості та громадянськості в сучасну площину, обґрунтовує педагогічні умови успішного національного та громадянського виховання нинішнього покоління, висвітлює передовий педагогічний досвід формування важливих громадянських якостей школярів у гуртках Плекання Української Мови, ідею організації яких висловлював свого часу І.Огієнко, у Кам'янець-Подільській ЗОШ № 16 (керівник Алла Григорівна Федірко, вчителька української мови та літератури).

На особливу увагу заслуговує, на нашу думку, наукова розвідка М.І.Слободян [5, с.173-181]. Вона ґрунтовно і всебічно аналізує праці Івана Огієнка (митрополита Іларіона) з метою розкриття такого феномену, як український патріотизм, визначення шляхів та джерел формування української національної свідомості, які актуальні й сьогодні в умовах незалежної України: вивчення героїчного і трагічного минулого українського народу, його історії, формування розуміння самотності українського народу, подолання почуття національної меншовартості, засудження зрадників українського народу, перевертнів, плекання рідної мови як національної ознаки, душі нації, вивчення і дотримання українських звичаїв, традицій, перш за все, в сім'ї зусиллями батька і матері, дотримання свят народного календаря, оформлення житла в національному дусі, шанування українського одягу та ін. М.Слободян переконливо показує, що успішність національного виховання, за переконанням Огієнка, залежить від єдності зусиль сім'ї, школи і церкви. На її думку, настанови вченого щодо національно-патріотичного виховання сприятимуть національному відродженню України.

Іван Огієнко як педагог-теоретик створив цілісну систему національного виховання, в якій чільне місце належить родині. Він вва-

жав, що у формуванні юної особистості важливе поєднання родинно-духовного виховання («Домашня Церква») і релігійного виховання у храмі («Церкви Соборної»). Ця ідея покладена в основу статті В.М.Лисак, доцента, завідувача відділення психолого-педагогічної підготовки Львівської комерційної академії, «Особливості родинного виховання у педагогічній концепції Івана Огієнка та їх актуальність у наш час» [2, с.218-224]. Нею, на основі творів видатного педагога, проаналізовано зміст, форми і методи родинного виховання, які Іван Огієнко включив до загальної системи національного виховання, а також зроблено конкретні рекомендації щодо родинного виховання в сучасній українській сім'ї.

Важливу грань Івана Огієнка-педагога розкриває Л.Л.Ляхоцька, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри системи відкритої освіти Центрального інституту післядипломної освіти АПН України, у статті «Сучасні аспекти андрагогіки в контексті педагогічної спадщини Івана Огієнка» [2, с.205-218]. Вона пов'язує формування андрагогічного підходу в Україні на початку ХХ століття з іменем І.Огієнка, детально аналізує його андрагогічні погляди та діяльність, спрямовану на розвиток освіти дорослих. Це, в першу чергу, прагнення І.Огієнка налагодити підготовку вчителів нової генерації: робота в Товаристві Шкільної Освіти, підготовка і проведення Всеукраїнських з'їздів учителів і професорів, численні виступи перед учителями, висловлення своїх поглядів у тогочасних часописах, написання підручників для самостійного навчання, відкриття українських університетів і гімназій для дорослих, народних університетів і Педагогічної академії, курсів з підготовки та перепідготовки вчительських кадрів. Це також різнопланові зв'язки І.Огієнка з організаціями «Просвіт», створення бібліотек як осередків самоосвіти дорослих. Огієнко також був причетним до створення Інституту позашкільної освіти при Педагогічній академії, опікувався підвищенням освітнього рівня служителів церкви. Висвітлюючи таку різнопланову діяльність Івана Огієнка як андрагога, автор статті наголошує, що він вимагав поставити завдання «всенародного навчання дорослих» на рівень «всенародного навчання дітей шкільного віку» [2, с.213]. На думку автора, в андрагогічних поглядах Огієнка чітко окреслюються інноваційні підходи до організації самоосвіти дорослих, впевненість у здатності людини до саморозвитку і самоактуалізації. Його ідеї живлять сучасну педагогіку дорослих і практику роботи закладів післядипломної освіти.

Аналізуючи погляди Івана Огієнка на педагогічну діяльність та особистість учителя, І.П.Дроздова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та російської мов Харківської національної академії міського господарства, у статті «Вчитель у педагогічній спадщині Івана Огієнка» [2, с.224-227] висловлює думку, що наукові ідеї Огієнка збагатили педагогічну освіту його сучасників і наступних поколінь, а його діяльність сприяла підняттю вчительства на новий національний щабель у своєму розвитку. Стаття Л.Литвинюк з Полтави «Використання поглядів Івана Огієнка для професійного

зростання вчителів» [1, с.189-192] збагачує огієнкознавство ще одним відтінком розвитку ідей видатного Вчителя — пропозицією сучасних захисників рідної мови щодо введення в навчальних закладах посади консультанта з мовних питань для підвищення мовної культури всіх педагогічних працівників. А стаття Т.Вільчинської та Л.Кравчук (м. Хмельницький) «Виховуючи молодь — самовдосконалюємося» закликає науково-педагогічних працівників працювати над собою, спираючись на поради І.Огієнка, щоб власним прикладом виховувати студентську молодь.

Піклування І.Огієнка про вчителя не обмежувалася організаційно-настановчими заходами, він був ще й чудовим методистом, розумів, що для становлення української освіти потрібні нові підручники, і сам створив низку підручників та посібників для школи й самонавчання. У статті «Добрий підручник — шлях до учня (Іван Огієнко як автор і видавець національного підручника)» [1, с.175-185] Л.Ляхощка (м. Київ) переконливо демонструє новаторство науковця у підручкотворенні, яке апробоване у процесі практичної роботи самого педагога. Це були підручники, наголошує дослідниця, використання яких сприяло формуванню пізнавальної самостійності дітей, розвитку творчого мислення, розумових здібностей, уміння виділяти головне, аналізувати, узагальнювати, різнобічному вихованню школярів, перш за все, національному. Крім того, підручники І.Огієнка були побудовані так, що не змушували вчителя бездумно слідувати запропонованому плану уроку, а давали простір і творчій думці вчителя.

Іван Огієнко в усьому був яскравою особистістю, умів власним прикладом, образним словом запалити серця слухачів як прекрасний оратор, вчитель, професор, ректор, міністр чи священнослужитель. Т.Й.Франчук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету, у статті «Лектор, якому аплодували слухачі: складові успіху» [3, с.242-246] робить спробу розшифрувати формулу успіху блискучого оратора, оцінює такі її складові, як формування спільного інтелектуального поля зі слухачами, високий емоційний заряд промовця, професійна поліфункціональність лектора. Авторка вважає, що феномен Огієнка ще не до кінця оцінений і вивчений нашими сучасниками, а поле для подальших наукових пошуків широке і багатоганне.

На цьому тлі Т.Й.Франчук провела ще одну розвідку. Предметом її дослідження було вивчення можливостей використання ідей Івана Огієнка та навіть самого його імені для формування цілісного освітнього простору в навчальному закладі взагалі і в університеті його імені, зокрема. Основою для такого формування, як правило, авторка бачить об'єднання зусиль усіх суб'єктів освітньої системи у спільному дослідженні низки проблем у контексті життя і діяльності І.Огієнка за умови добровільного об'єднання членів колективу в наукових пошуках. Свої думки Т.Й.Франчук виклала у двох статтях: «І.Огієнко про потенціал рідної мови щодо формування цілісного освітнього простору в навчальному закладі» (у співавторстві з аспі-

рантом О.В.Клімчуком) [4, с.62-65] та «Навчальний заклад імені Івана Огієнка: ідеологічні та технологічні чинники формування відповідного освітнього простору» [5, с.220-226]. На її думку, спільна наукова діяльність викладачів і студентів формує єдине інтелектуальне поле, що значною мірою визначає якість цілісного освітнього простору навчального закладу і сприяє формуванню патріотично налаштованого гуманістично спрямованого фахівця, який ім'я Івана Огієнка сприймає як орієнтир у власній професійній діяльності.

Заслужують на увагу і дослідження методичного характеру, результати яких викладені у двох статтях: А.С.Попович, кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету, «Засади журналістської діяльності у працях Івана Огієнка» [3, с.253-258] та А.В.Чирви, кандидата психологічних наук, начальника кафедри іноземних мов Житомирського військового інституту імені С.П.Корольова Національного авіаційного університету, «Удосконалення системи мовної підготовки та мовного тестування курсантів і слухачів вищих військових навчальних закладів» [5, с.287-296]. Обидві статті об'єднують прагнення авторів якнайповніше застосувати ідеї та поради видатного педагога у процесі навчання мові та використанні її в ЗМІ в умовах сучасних вищих навчальних закладів.

Як бачимо, дослідницькі матеріали, розміщені у збірниках, різнопланові, стосуються різних проблем, пов'язаних з особистістю і науково-педагогічною діяльністю Івана Огієнка. Всі вони ґрунтуються на першоджерелах — працях вченого. Переважна більшість статей — інтерпретація образу Огієнка-педагога. Частина — висвітлює передовий досвід втілення його ідей у практику роботи сучасних навчальних закладів. У своїй сукупності наукові дослідження сприяють формуванню іміджу І.Огієнка як духовного провідника українського народу, вченого, громадянина, патріота, показують величезний потенціал його духовної спадщини, який тільки частково реалізований у нашій молодій державі. Хоч географія статей досить широка, все ж переважають розробки, здійснені у Правобережній Україні. Східний і Південний регіони представлені недостатньо. Серед авторів є такі, що запропонували лише одну публікацію. Дуже мало учителів, які творчо впроваджують ідеї Івана Огієнка у своїй практичній діяльності. Але є й ті, що зрослися з проблематикою, і саме їхні дослідження є найбільш ґрунтовними, змістовними і глибокими.

Насамкінець, хочеться подякувати всім прихильникам огієнкознавства і, насамперед, організаторам наукового видання за невтомну творчу працю на царині збагачення духовності українського народу і побажати подальшого натхнення і цікавих здобутків.

Список використаних джерел:

1. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. I. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2003. — 200 с.

2. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. II. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. — 256 с.
3. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. III. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2006. — 284 с.
4. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна. Вип. IV. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. — 340 с.
5. Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна. Вип. V. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. — 416 с.

The article envisages the analytical examination of materials of historical-pedagogical, general-pedagogical and methodical referring, published in the scientific collection "Ivan Ogienko and modern science and education" from the first to the fifth publication (2003-2008).

Key words and word combination: history of I. Ogienko, pedagogy, practical pedagogical activity.

Отримано: 19.06.2009 р.

УДК 321.01(477):811.161.2

А. В. Чирва

*Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова
Національного авіаційного університету*

МОВА ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті йдеться про визначальну роль української мови на новому етапі державотворення. Висвітлюються деякі теоретичні питання цієї вкрай важливої проблеми, визначено, що одним з першочергових завдань державного будівництва України на сучасному етапі є всебічне сприяння розвитку української мови. Зроблено висновок про нагальну потребу гуртування всіх українців на основі соборної української мови.

Ключові слова і словосполучення: українська мова, державне будівництво, російська мова, розвиток української державності, проблема мови, політика українізації.

Тема, якій присвячено цю статтю, може здатися читачу на перший погляд широкою та заяложеною. Але якщо заглянути в сутність проблеми мовного питання в нашій країні та визначити місце, яке вона займає серед інших проблем державного будівництва, то актуальність і необхідність її розгляду сумнівів не викликають.

З серпня 1991 року, коли Україна здобула незалежність, перед нею постало питання будівництва нової держави. Цей процес, як показали вісімнадцять минулих років, є дуже складним і пов'язаний з багатьма труднощами.

Одним із вагомих чинників, від якого залежить успіх державотворення, є дотепер не вирішене мовне питання, навколо якого відбуваються гострі суперечки між представниками різних політичних кіл.